

1909'da Selânik'te kurulmuş ve kısa sürede İstanbul'da da teşkilâtlanmıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete* böylece yaygın hayatına elli sayı kadar devam etmiştir. İmtiyaz sahibi yine İbnülhakki Mehmed Tâhir, müdürü de Fatma Şâdiye Hanım'dır.

Esas dergi nüshalarının İstanbul'da bulunduğu kütüphaneler Hasan Duman'ın *Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928* adlı kitabında kaydedilmiştir. Dergide yayımlanmış yazıların ve yazarlarının adları *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası*'nda toplu halde yer almaktadır. *Hanımlara Mahsus Gazete*'yle ilgili olarak üniversitelerde şu tezler hazırlanmıştır: M. Fetih Yanardağ, *Hanımlara Mahsus Gazete Üzerine Bir Araştırma* (1995, yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi); Elizabeth Brown Frier-son, *Unimagined Communities. State, Press and Gender in the Hamidian Era* (1996, Ph.D. Dissertation, Princeton University); Hale Gürbüz, *Hanımlara Mahsus Gazete* (2001, yüksek lisans tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi); Arzu Şeyda, *Hanımlara Mahsus Gazete (101-200) (Tahlili Fihrist, İnceleme, Seçilmiş Metinler)* (2003, yüksek lisans tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi); Aybala Arı, *Hanımlara Mahsus Gazete (201-300) (Tahlili Fihrist, İnceleme, Seçilmiş Metinler)* (2004, yüksek lisans tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908): Seçki (haz. Mustafa Çiçekler – Fatih Andi), İstanbul 2009; Hasan Duman, *Katalog*, s. 143-144; Arzu Şeyda, "Kadın Eğitimi Bağlamında Hanımlara Mahsus Gazete", *Atatürk Üniversitesi*

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. 29, Erzurum 2006, s. 279-294; Sabiha Doğan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydın Kadınlar, Şair ve Yazarlar (1850-1950)*, İstanbul 2012, s. 75-85, 145-149; Ayşe Zeren Enis, *Everyday Lives of Ottoman Muslim Women: Hanımlara Mahsus Gazete (Newspaper for Ladies): 1895-1908*, İstanbul 2013; Seval Arpınar, "İlk Kadın Gazetesi (Hanımlara Mahsus Gazete)", *BTTD*, sy. 40 (2000), s. 68-70; Yavuz Selim Karakışla, "Arşivden Bir Belge Hanımlara Mahsus Gazete'ye İmtiyaz Verilmesi (1895)", *Toplumsal Tarih*, XIII/75, İstanbul 2000, s. 41-45; Zafer Toprak, "Muslihiddin Âdil'in Görüşleri Kadın ve Hukuk-ı Nisvan", a.e., XIII/76 (2000), s. 14; Mehmet Ruyan Soydan, "Eski Harflerle Yayınlanmış Olan Hanım Muharirlerin Eserleri", *Kültür*, Osmanlı'da Kadın özel sayısı: sy. 16, İstanbul 2009, s. 150, 151; "Hanımlara Mahsus Gazete", *TDEA*, IV, 99-100; Zehra Öztürk, "Women Writers and Poets Who Wrote on the Islamic Matter in 19th Century in Ottoman Society", *International Seminar on Women 19th, 20th Century of the Islamic World*, 21-22 Dec. 2011/Tehran-İRAN.

ZEHRA ÖZTÜRK

HARC-I HÂSSA EMİNİ

Osmanlı döneminde bazı şehirlerde saray için alımlar yapan görevli.

Sarayın ve bazı önemli kurumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bazı şehirlerde bulunan Harc-ı Hâssa Eminliği Osmanlı maliye teşkilâtında ayrı bir faaliyet alanını oluşturur. **Hâssa** kelimesi padişah ve hânedan mensupları ile bazı devlet görevlileri ve devlete ait kimi kurumlardan oluşan geniş bir çerçeveyi tanımlar. **Harc-ı hâssa** da (**hâssa harç**) bu anılan kişi ve kurumların ihtiyaçları için yapılan masrafları ifade eder. Merkezden tayin edilen görevlilerce yönetilen

harc-ı hâssa eminlikleri merkezî hazineden, padişah haslarından veya merkezî hazineye bağlı gelir kaynaklarından elde ettikleri meblağlarla o şehirde mevcut sarayın, İstanbul'daki sarayın ve bazı askerî kuruluşların ihtiyaçlarını karşılayan, bölgesindeki mukâataalar üzerinde olan nüfuzları dolayısıyla da şehir ekonomisinin biçimlenmesinde önemli rol oynayan fonksiyonel bir özelliğe sahiptir. İstanbul, Galata, Gelibolu, Edirne, Bursa, Manisa, Rodos, Kefe, Mısır, Sakız, Azak, Trabzon ve Samako'da bulunduğu tesbit edilen harc-ı hâssa eminleri hakkında kurum için tutulan muhasebe kayıtlarından ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Harc-ı Hâssa Eminliği'nin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Abdurrahman Vefik'in *Târih-i Mâlî* adlı eserinde I. Bayezid dönemi olayları anlatılırken adı geçen padişah tarafından yazılan bir fermanın bahsedilir. 14 Şâban 791 (8 Ağustos 1389) tarihli bu ferman Bursa kadısına ve Bursa harc-ı hâssa eminine hitaben yazılmıştır. Buradan hareketle bu eminliğin söz konusu dönemde mevcut olduğu anlaşılır. Öte yandan Harc-ı Hâssa Eminliği kurulurken başka bir örnekten esinlenip esinlenmediği de açık değildir. Osmanlı öncesindeki devletlerde bu görevi yerine getiren bir yetkilinin varlığı henüz tesbit edilmemekle birlikte kurumun teşekkülünde önceki müslüman Türk devletlerinin tecrübesinden yararlanılmış olması mümkündür. Bursa Harc-ı Hâssa Eminliği, Edirne'nin başşehir yapılmasına kadar büyük ihtimalle Bursa sarayının ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Fakat XV. yüzyıldan itibaren emanet, İstanbul'daki saray seçkinlerinin ve bazı resmî kurumların Bursa'dan talep ettikleri başta buğday ve kumaş olmak üzere meyve, turşu, sade yağ, tuz, kömür, buz, çıra, meyve fidanı gibi malları tedarik eder hale gelmişti.

İstanbul'un fethinden hemen sonra kurulduğu anlaşılan İstanbul Harc-ı Hâssa Eminliği, devletteki bütün eminlikler içinde en yüksek bütçeye sahip kurum olmasıyla dikkat çeker. Fâtihten Sultan Mehmed'in Teşkilât Kanunnâmesi'nde yer alacak bir statüye sahip olduğu (reisülkütâbın üzerinde) anlaşılan bu eminlerin en önemli görevi başşehir saraylarının ihtiyaçlarını karşılamaktı. Kuruma ait muhasebe kayıtlarında belirtildiğine göre İstanbul harc-ı hâssa eminleri Eski Saray, Yeni Saray (Topkapı Sarayı) ve İbrâhim Paşa Sarayı'nda ikamet edenlerin (iç oğlanları, şehzadeler, sultanlar, câriyeler) ve bir

Hanımlara Mahsus Gazete tarafından nesredilen Hz. Âmine ve Hz. Hatice hakkındaki kitapların kapakları

kısım görevlilerle saray dışında yaşayan bazı kamu hizmetlilerinin maaşını vermek, giyeceklerini temin etmek, Topkapı Sarayı dışındakilerin gıda masrafını karşılamak, saraylarda günlük işlerde kullanılan malzemenin alımını sağlamak, gerekli görüldüğünde mevcut binalarda tamirat yapmak veya yeni bina yaptırmak, su yollarının bakım ve onarımını gerçekleştirmek, nihayet donanma, Tersane ve cephane gibi önemli kurumların bazı harcamalarını karşılamakla yükümlüydü. İstanbul harc-ı hâssa eminlerine bazı kayıtlarda şehremini de denilmektedir. Ancak eminliğin 1855'te kurulan şehremânetiyle doğrudan bir ilgisi yoktur. Bununla birlikte her iki kurumun sorumluluk alanlarında kısmî örtüşmeler mevcuttur. İstanbul harc-ı hâssa eminleri, devlete ait bazı binaların tamiri ve inşası gibi belediyelerin sorumluluk alanına giren konularla âlâkadar olmakla birlikte imar faaliyetlerinin tamamının denetlenmesi, pazarların kontrolü gibi modern belediye hizmetlerinin büyük bir kısmıyla ilgilenmiyordu.

Galata ve Gelibolu harc-ı hâssa eminleri tersane giderlerine de bakardı. Esas sorumluluğu donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak olan Galata harc-ı hâssa emini aynı zamanda Tersane eminiydi ve derya beylerinin sâlyânelerini ödemekle de yükümlüydü. Gelibolu Harc-ı Hâssa Eminliği donanmanın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde örgütlenmişti, fakat Kal'a-i Sultâniyye (Çanakkale) ve Kilitbahir'deki topçuların ulûfelerini ödemek gibi yükümlülükleri de vardı. Şehrin başkent olmasıyla birlikte kurulduğu tahmin edilen Edirne Harc-ı Hâssa Eminliği'nin XV, XVI ve XVII. yüzyıllardaki sorumluluk alanı İstanbul'dakiyle benzerlik gösteriyordu. Çok sayıda görevlinin yaşadığı, hatta bazı yıllarda padişahların kışı geçirdiği, henüz canlılığını yitirmemiş olan Edirne Sarayı'nın ihtiyaçlarının karşılanması bu eminliğin göreviydi. Öte yandan zaman zaman İstanbul'da Topkapı Sarayı ile diğer bazı önemli kurumların taleplerine de cevap veriyordu. XVI. yüzyıla ait kayıtlarda şehzade divanında tutulan defterlerde rastlanan Manisa Harc-ı Hâssa Eminliği şehzade sarayının masraflarını görmekteydi ve yüzyıl sonunda sancağa çıkma uygulamasının terkedilmesiyle birlikte ortadan kalkmıştı. Kurumun şehzade sarayının bulunduğu şehirlerde mevcut olması mümkündür. Fakat belgelerde Amasya, Konya ve Kütahya gibi şehzade şehirlerinde bu eminliğin mevcudiyetine dair şimdilik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Aslen İstanbul'daki hassa ihtiyaçlarını karşılamak üzere örgütlenen Kefe Harc-ı Hâssa Eminliği'nin bölgedeki cami, kale ve devlete ait dükkânların tamirini yapmak, ayrıca Kırım'daki bazı askerî personelin maaşlarını ödemek gibi sorumluluklarının bulunduğu bilinmektedir. Sadece XVI. yüzyıla ait bir ruûs kaydında rastlanan Mısır Harc-ı Hâssa Eminliği'nin görevlerinin belirlenmesi mümkün olmamakla birlikte bu görevlinin Mısır vekilharcı olduğu tahmin edilmektedir. Mısır'la ilgili muğlaklık Rodos için de geçerlidir; ulaşılan belgeler kurumun varlığını ortaya koymakla birlikte eminlinin fonksiyonlarına değinilmez.

Az sayıda bulunmasına rağmen Osmanlı ülkesinin çok farklı noktalarına dağılmış olan harc-ı hâssa eminliklerinin sözü edilen işleri yürütebilmek için belli miktarda gelire sahip olması gerekiyordu. Neredeyse tamamen merkezî hazineye desteklenen İstanbul Harc-ı Hâssa Eminliği ve gelirinin bir kısmını hazineden elde eden Galata Harc-ı Hâssa Eminliği dışındaki eminliklerin gelirleri, buldukları bölgedeki padişah hasları ve merkezî hazineye bağlı kaynaklara (özellikle mukâtaalar) dayanmaktaydı. Eminler sözü edilen gelir kaynaklarının üst düzey yöneticisi / nazırı konumundaydı. Bu sebeple kendilerine nazır-ı mukâtaât da denilirdi. Bunlar, mukâtaaların iltizatla satılması, personel harcamaları ve malzeme tedariki, mukâtaanın düzgün işletilmesinin sağlanması gibi alanlarda sorumluluk ve yetki sahibiydi. Haslar, mukâtaalar ve diğer üretim ve ticarete dayanan vergi kaynakları üzerinde denetim ve yönlendirme fonksiyonlarının bulunması eminlerin şehir ekonomisinde önemli bir işlev üstlenmelerini sağlamıştır. Eminliklerin özellikle sefer dönemlerinde geçici yükümlülükleri de vardı. Devlet bu dönemlerde eminlerden para yardımı talep edebildiği gibi yolların tamiri, nakliye araçlarının temini, sefer sırasında gerekli olacak malzemenin tedariki, esirlerin işlerinin karşılanması gibi isteklerde bulunabiliyordu. Bu kurumlar zaman içerisinde değişen şartlar çerçevesinde ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 63, 67; BA, MAD, nr. 337, 2775; BA, D. EVM, nr. 26278; Abdurrahman Vefik, *Tarih-i Mâlî*, İstanbul 1330, s. 44; Feridun Emecen, "Taşra Bürokrasisinin Kaynakları: Şehzade Divânı Defterleri", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul 1997, s. 93; Arif Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul 2006.

ARIF BİLGİN

HÂRÛN b. MÛSÂ el-EZDÎ (هارون بن موسى الأزدي)

Ebû Abdillâh Hârûn
b. Mûsâ el-Ezdî el-A'ver el-Atekî
(ö. 170/786 civarı)

Kıraat ve nahiv âlimi, muhaddis.

Hocalarının vefat tarihinden hareketle I. (VII.) yüzyılın sonlarında veya II. (VIII.) yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Aslen Basralıdır. Lakabı A'ver olup künyesi Ebû Mûsâ şeklinde de geçer. Ezd kabilesinin bir kolu olan Atık b. Nadr b. Ezd'in mevlâsıdır, bu sebeple Atekî olarak da anılır. Yahudi iken Müslümanlığı kabul etti. Asmaî, Hârûn'un kendisine, isminin önceden İbrânce'de "Âdem" anlamına gelen İzâm olduğunu söylediğini aktarmaktadır (İbn Kuteybe, s. 532). Önce Arapça'yı öğrendi ve Kur'an'ı ezberledi, "muallim" diye anılmasına bakılırsa Kur'an'ı başkalarına da öğretti. Basra'da yetişen ve orada yaşayan Hârûn ömrünün ilerleyen yıllarında Bağdat'a yerleşti. Kendilerinden rivayette bulunduğu kişiler dikkate alınarak onun Kûfe, Mekke ve Medine gibi şehirlere seyahat ettiği söylenebilir (Nâsır b. Muhammed el-Menâfî, s. 15-16). Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Tâvûs b. Keysân, Şuayb b. Habhâb, Sâbit el-Bünânî, Dâvûd b. Ebû Hind, Humeyd et-Tavîl ve Ebân b. Tağlib; kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebû Ubeyde el-Haddâd, Müslim b. İbrâhîm, Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Hüdbe b. Hâlid, Şeybân b. Ferrûh ve Vekî' b. Cerrâh gibi isimler yer almaktadır. Akranı olan Şu'be b. Haccâc kendisine hem hocalık hem talebelik etti (Mizzî, XXX, 116-117). Şu'be'nin Bağdat'ta insanları Hârûn'a yönlendirdiği yolundaki rivayetler (Hatîb, XIV, 4) onun güvenilirliği konusunda bir fikir vermektedir. İbnü'l-Cezerî, Hârûn'un 200 yılından önce vefat ettiğine dair tahminini belirtirken (*Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 348) Süyûtî 170 yılı civarında öldüğünü söyler (*Buğyetü'l-vu'ât*, II, 321). İbn Mâce dışında Kütüb-i Sitte müelliflerinin eserlerine rivayetlerini aldığı Hârûn sika, sadûk, hâfız, me'mûn şeklinde nitelendirilmiş, bununla birlikte Kaderiyye'den olmakla itham edilmiştir (Hatîb, XIV, 4; Mizzî, XXX, 119; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 313). Goldziher de onun Mu'tezile'nin irade hürriyeti akidesini benimsediğinden söz eder (*Die Richtungen*, s. 39).

Hârûn'un öne çıktığı alanlardan biri de kıraat ilmidir. Basra'da kıraat vecihlerini